

KİTÂB-I EDVAR

Özgen KÜÇÜKGÖKÇE

EÜ DTM Konservatuvarı, Temel Bilimler Bölümü, Okutman, Dr.

Musiki tarihi içerisinde, kuram hakkında bilgiler veren kaynaklara edvar adı verilmiştir. Arapça devir kelimesinin çoğuludur. Devirler, asırlar, zamanlar anlamına gelir. XIX. yüzyıl sonlarına kadar edvarlarda, usul ve makamları kapalı daireler şeklinde göstermek gelenek olduğu için bu kitaplara “*Kitâb-ı Edvar*” (daireler kitabı) adı verilmiştir.¹ Bu edvarlar yazıldığı dönemin Musiki kuramı hakkında bize önemli bilgiler aktarırlar. Genel olarak, Musiki bilimi, makam anlayışı, perde sistemleri, usuller, türler, çalgılar ve düzenleri hakkında bilgiler verirler.

Musiki çalışmaları IX. yüzyılda El Kindî ile başlamış, onu X. yüzyılda Fârâbî ve XI. yüzyılda İbn-i Sînâ izlemiştir. İbn-i Sînâ’dan XIII. yüzyıla kadar yaklaşık iki asırlık dönem, Türk Musikisi tarihi açısından karanlıklara gömülmüş bir devir olarak değerlendirilmiştir. Bu dönem, Urmiyeli’nin Musiki kuramı üzerine yaptığı çalışmalarla sona ermiştir. Musikinin yapılandırılması ve bunların yazılı ortama aktarılması, XIII. yüzyılda Urmiyeli ile başlamış, XIV. yüzyılda Kutbuddîn Mahmut Şirâzî ile devam etmiş ve XV. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Edvar yazım geleneğinde altın çağ olarak söz edebileceğimiz XV. yüzyılda önemli yere sahip bir kaynak, Kitâb-ı Edvar adlı el yazmasıdır. Bu el yazmasının günışığına çıkarılması, inceleme - günümüz Türkçesi - çevriyazım ve esas metin olarak kitap halinde basılması Prof. Dr. M. Hakan Cevher tarafından gerçekleştirilmiştir. Cevher öncelikle, yazmanın en önemli özelliğini, bu çalışma yapıncaya kadar yayınlanmış bibliyografya kitaplarının hiç birinde kayıtlı olmaması şeklinde ifade etmiştir. Eserin “British Library” de “*Or 11.224 Risale fi’l edvar or Kitabü’l Edvar, A work on XVIIIth century*” kaydı ile bulunduğunu vurgulamıştır.

Kitap beş bölümden oluşmuştur. İlk bölümde; yazar genel olarak Kitâb-ı Edvar hakkında bilgiler vermiştir. Şöyle ki; bulunduğu kitaplık, biçim, dil, yazarı, ait olduğu yüzyıl, içerik, çalgılar, isimler ve türler. İkinci bölümde; Kitâb-ı Edvar’ın günümüz Türkçesine aktarıldığı metin verilmiştir. Üçüncü bölüm olarak, eserin çeviri yazım metni eklenmiştir. Dördüncü bölümü, Kitâb-ı Edvar’ın esas metninin olduğu bölüm oluşturmuştur. Son olarak kaynakça verilmiştir.

Kitabın sunuş bölümünde yazar, Kitâb-ı Edvar’ın “British Library”deki kaydında belirtildiği gibi XVIII. yüzyıla ait olmadığını, XV. yüzyıl edvarları arasında değerlendirilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır. Bu durumu, makam, âvâze ve

¹ Mehmet Nuri Uygun, *Safiyüddin Abdülmü’min Urmevi ve Kitâbü’l Edvârı*, İstanbul, 1999, s. 17.

şube sayılarının yanı sıra kullanılan dilin de desteklediğini belirtilmiştir. XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi ile yazıldığı ve Anadolu Türkçesine ait fonetik özelliklere de uygunluğu vurgulanmıştır. Yazar, edvarın ait olduğu yüzyıla ilgili araştırmalarını ve olasılıkları değerlendirerek Kitâb-ı Edvar'ın bulunduğu kütüphanede künyesinde bulunan "A work on XVIIIth century" ifadesinin şüpheli olduğunu belirtmiştir.

Yazmanın XV. yüzyıla ait olduğu ispatından sonra, yazarı üzerine yapılan araştırmada, yazarı ya da tercüme eden kişiye ait herhangi bir bilgiye rastlanılmadığı belirtilmiştir.

Yazar, Kitâb-ı Edvar'ın içeriğinden söz ettiği bölümde, aslında edvarda bir bölümlenme olmadığını belirtmiştir. Ancak eserin akışını bize aktaracak bir bölümlenme yapmayı uygun bulmuştur. Bu bölümlenme aşağıdaki gibi verilmiştir:

1. Giriş
  - a. Hz. Muhammed'i Öven Dualar
  - b. Kitabın Nasıl Oluşturulduğu
  - c. Müziğin Oluşumu
  - d. Deve Hikâyesi
  - e. Müziğin Temelleri
2. Makam, Âvâze, Şube ve Terkip Sayıları
3. Makam, Âvâze ve Şube Daireleri
4. Terkip Tablosu
5. Terkiplerin Açıklanması
6. Usullerin Açıklanması
7. Usul Daireleri
8. Âvâzelerin Yedi Değil Altı Olduğu
9. Usul Bilmenin Önemi ve Güçlüğü
10. Bir Eseri Özümsemenin Yolları
11. Makam, Âvâze, Şube ve Terkiplerin Ne Zaman Çalınacağı, Doğası ve Hangi İnsan Tipine Uygun Olduğu
12. Çeng, Ud ve Ney'in Tanıtılması
13. Çeng, Kanun ve Muğnî'de Düzenler
14. Şehsâz'ın Tanıtımı
15. Çalgı Çizimleri
16. Çalgılar
  - a. Çeng
  - b. Ud
  - c. Ney
  - d. Kanun
  - e. Muğnî
  - f. Şehsâz

17. İsimler

- a. Safiyyüddîn Abdülmümîn
- b. Ebû Alî Sînâ
- c. Kemalüddîn
- d. Nasûriddîn Dâî
- e. Mehmed Lâle
- f. Hârûn
- g. Muhammed Rabbânî
- h. Kemâl Tibrîzî

18. Türler

- a. Nevbet ve Nevbet-i Müretteb
- b. Pişrev
- c. Hüsrevânî

XV. yüzyıl, makam, âvâze ve şube oluşumlarının edvarlarda önemle üzerinde durularak açıldığı dönemdir. Kuramcılar hatta bu oluşumları birbirine ekleyerek, pek çok terkip tanımlamıştır. Kuramcılar bu oluşumları tanımlarken; sayıları, adlandırılmaları ve sınıflandırılmaları gibi kriterleri önemle dikkate alarak açıklamalar getirmişlerdir. İşte Kitâb-ı Edvar'da da bu kriterler göz önünde bulundurularak açıklamalar yapılmıştır. Edvarlarda dikkati çeken, bu oluşumların on iki burç, yedi gezegen ve dört unsura karşılık gelecek şekilde açıklanmış olmasıdır. On iki burca on iki makam, yedi âvâze yedi gezegen ve dört şube de; ateş, toprak, su ve hava olmak üzere dört unsura karşılık gelecek şekilde açıklanmıştır. Bu dört şubeden daha sonra yirmi dört şube oluştuğu ve bunun da yirmi dört saate karşılık geldiği belirtilmiştir. Geri kalanlara ise terkip adının verildiği vurgulanmıştır. XV. yüzyıl edvarlarında genel olarak savunulan bu görüşlerin Kitâb-ı Edvar'da da yer aldığı dikkati çekmektedir. On iki burca karşılık gelen on iki makam, daireler üzerinde açıklanmıştır. Yazar, Kitâb-ı Edvar'ın çeviri yazımını verdiği üçüncü bölüme bu daireleri eklemiştir. Kitapta; makam, âvâze ve şubelerin sayıları ve adlarını vermekle yetinilirken, terkiplerin adları, nasıl oluştukları ve hangi perdede karar verdikleri açıklanmıştır. Bu açıklamalar, hem ikinci bölümde günümüz Türkçesine aktarılarak, hem de üçüncü bölümde çeviri yazım metni olarak verilmiştir.

Kitapta, makam, âvâze, şube ve terkiplerin anlatımından sonra usuller konusu işlenmiş, daireler üzerinde gösterilişi de çeviri yazım bölümünde verilmiştir. Usullerin, Sakîl ve Haffî adıyla ikiye ayrıldığı belirtilmiştir. Her iki çeşit için de dokuz adet usul adı verilmiştir. Haffî usuller arasında Darbeyn adı verilen usulün, Sakîl ve Haffî usullerinden birer adet alınıp birleştirilmesi ile meydana getirildiği vurgulanmıştır. Bu bölümde ayrıca usul bilmenin önemi ve güçlüğü üzerine verilen bir örnekle, usul konusunda Kitâb-ı Edvar'daki bilgiler aktarılmıştır.

Kitapta zaman zaman Kitâb-ı Edvar'ın yazıldığı dönemle ilgili yaşanmış hikâyelere de yer verilmiştir. Bu hikâyelerden yola çıkarak Musikinin önemi üzerinde durulmuş ve hikâyelerde adı geçen Musiki terimleri hakkında açıklamalar getirilmiştir; Nevbet, Nevbet-i Müretteb, Pişrev, Hüsrevânî vb.

Günümüz Türkçesine aktarılmış metinde; bir eseri özümsemenin yolları, makam, âvâze, şube ve terkiplerin ne zaman seslendirileceği, doğası ve hangi insan tipine uygun olduğu görüşleri aktarılmıştır. Daha sonra; Çeng, Ud ve Ney'in tanıtılması ile Çeng, Kanun ve Muğnı'de düzenlerden söz edilmiştir.

Kitapta dikkati çeken önemli bir özellik, yazarın içerikte yaptığı bölümlenmede, her bölümün yanına varak numaraları ve satır numaralarını da üst karakter olarak eklemiş olmasıdır. Yazar, eserin sonunda verdiği esas metinde de yine bu numaraları kullandığını vurgulayarak, gerek duyulduğunda, ilgili yerin kolayca bulunmasını amaçladığını belirtmiştir.

İkinci bölüme Kitâb-ı Edvar'ın metninin günümüz Türkçesine aktarılmasının faydalı olacağı görüşüyle, küçük bir sözlük eklenmiştir. Yazar, bu sözlüğü, "*makam, âvâze, şube ve usul daireleri ile terkip tablosu için küçük sözlük*" başlığı ile vermiştir. Kitâb-ı Edvar'ı anlamada bu sözlüğün çok yararlı olduğu görülmüştür.

Yazar, dördüncü bölümde esas metni vererek, daireler ve çalgı şekillerinin bilgisayar ortamında yeniden düzenlenmiş biçimlerine yer vermiştir. Bu çizimlerin edvarda anlaşılması güç olan kısımları netleştirmesi bakımından oldukça faydalı olduğu gözlemlenmiştir.